

Vingué Erwin Piscator a Catalunya el 1936? De la Unió Soviètica als EUA passant per París i Barcelona, *per Anna Rossell*

La visita de Piscator com a president de la MORT¹ a Barcelona, el desembre del 1936, convidat pel comissari d'espectacles de Catalunya, Josep Carner-Ribalta, va tenir efímeres conseqüències per al teatre professional català d'aquells anys,² el qual, amb algunes excepcions,³ va seguir programant peces teatrals que no reflectien en absolut la gravíssima situació del moment ni es feien el més mínim ressò de les consignes dramaturgiques piscatorianes. La raó més important per la qual el teatre professional català no fou capaç de contribuir substancialment a la lluita contra el feixisme, malgrat l'elevadíssim nombre de veus que ho reclamaven,⁴ rau, com han fet

palès els estudiosos, en els enfrontaments polítics i politicoculturals entre les dues centrals sindicals, UGT i CNT, properes respectivament al PSUC i a l'anarquisme.⁵ Malgrat tot, aquest enfrontament no explica el fet —o almenys no és l'única explicació plausible— que Erwin Piscator deixés a mitges els projectes que va concebre en aquella brevíssima estada, sobretot quan hi ha testimonis que afirmen que com a mínim un dels projectes estava prou avançat.⁶

1. Associació Internacional de Teatre Obrer, més coneguda pel seu acrònim rus MORT.

2. La recerca pel que fa al teatre *amateur* d'aquests anys és una tasca encara pendent.

Pel que fa a la situació del teatre dels anys de la Guerra Civil i a l'estada de Piscator a Barcelona, vegeu Jordi COCA, Enric GALLÉN, Anna VÁZQUEZ, *La Generalitat republicana i el teatre (1931-1939)* (Barcelona, Edicions 62, 1982); Robert MARRAST, *El teatre durant la Guerra Civil Espanyola* (Barcelona, Publicacions de l'Institut del Teatre, Edicions 62, 1973); Javier ORDUÑA, *El teatre alemany contemporani a l'Estat espanyol fins al 1975* (Barcelona, Publicacions de l'Institut del Teatre, 1988). Pel que fa exclusivament a l'estada de Piscator, vegeu Anna ROSELL, *Piscator und das katalanische Theater des spanischen Bürgerkrieges* a «Forum», núm. 9 (1998); Francesc FOGUET i BOREU, *Erwin Piscator a Catalunya. Crònica de la seua visita (1ª part)*, «Enciclopèdic. Noticiari», núm. 18-19 (Barcelona, Centre de Documentació Històrico-Social / Ateneu Enciclopèdic Popular, 1997), ps. 15-17; Francesc FOGUET i BOREU, *Erwin Piscator a Catalunya (1936)*, «Serra d'Or», núm. 460 (abril de 1998), ps. 53-56.

3. Abans de la vinguda de Piscator a Barcelona, ja s'havia establert el Teatre Olímpia com a *teatre de masses*, gènere que Ramon Caralt estrenà el novembre del 1936, com a director, amb l'obra *Danton*, de Romain Roland, adaptada per Julián Gómez, *Gorkin* (vegeu R. MARRAST, *op. cit.*, ps. 125-127).

4. Durant aquests anys apareixen molts articles en revistes i diaris que es lamenten que el teatre català no respon a les necessitats politicosocials del moment, entre altres a «Treball», «Mirador», «Meridià», «Catalans!», «Nova Ibèria», «Solidaridad Obrera», «Mi Revista», «La Batalla», «El Noticiero Universal»,

«Solidaridad Obrera», «Las Noticias», «La Rambla», consultats a l'Arxiu Històric de la Ciutat (de Barcelona), d'autors com Sebastià Gasch, Joan Oliver, Rafael Vidiella, Domènec Guansé, A. Fuster Valdeperes, Manuel Valdeperes, Rafael Tasis i Marca, Lluís Capdevila, Xavier Benguerel, Joan Vallespinós, Guillem Tíez, Miquel Eduardo, Ramon Vinyes, J. Roure Torrent, Emilio Tintorer, Vicente Carreras, Mariano R. Vázquez o anònims, entre altres, o documentats a Institució del Teatre de la Generalitat de Catalunya, *Anuari del Curs 1936-1937* (Barcelona 1938), ps. 166-181. Tots ells, amb diferents concepcions de teatre *revolucionari*, *proletari* o *de masses*, reivindiquen una renovació del teatre català en aquest sentit.

5. La CNT feia una gestió revolucionària, socialitzada, de les sales de Barcelona, però programava un repertori d'obres la majoria de les quals eren de simple diversió (vegeu R. MARRAST, *op. cit.*, p. 131). Aquesta concepció de la gestió teatral provocà una ofensiva per part de la UGT, que proposava un repertori de contingut revolucionari i la municipalització dels teatres. La visita de Piscator i la seva crítica davant la política teatral de mantenir els espectacles banals van ser el detonant de la confrontació entre les dues centrals sindicals (vegeu Francesc BURGUET i ARDIACA, *La CNT i la política teatral a Catalunya (1936-1938)*, Barcelona, Publicacions de l'Institut del Teatre, Edicions 62, 1984).

6. Pel que fa als projectes, vegeu Josep CARNER-RIBALTA, *Un nou teatre en somni*, «Estudis Escènics», núm. 23 (juny de 1983), ps. 7-18; IDEM, *De Balaguer a Nova York passant per Moscou i Prats de Molló*, p. 167. Pel que fa a la fase avançada en què hauria abandonat el projecte de *Terra Baixa*, vegeu també Xavier FABREGAS, *Brecht i el teatre èpic a Catalunya*, «Serra d'Or», núm. 210 (març de 1977), ps. 51-54, el qual aporta fins i tot el testimoni directe de l'escenògraf que treballà amb Piscator; J. COCA, E. GALLÉN, A. VÁZQUEZ, *op. cit.*, p. 29, esmenten el fet que el muntatge de *Terra Baixa* era un projecte

Segons la referència de Josep Carner-Ribalta, un dels primers directament implicats, Piscator manifestà el propòsit de representar *Terra Baixa* d'Àngel Guimerà i de posar en escena, en el marc de les muntanyes de Montserrat, un muntatge monumental del *Parsifal*. Carner-Ribalta diu, a més, que Piscator s'oferí a cooperar també en el Pla d'Espectacles que la Comissaria projectava amb motiu de l'Exposició Internacional del maig de 1937 a París, i que incloïa, a més de la representació de *Terra Baixa*, un festival folklòric. L'inesperat abandonament d'aquests projectes⁷ planteja certs interrogants en relació amb l'actuació de Piscator que, més enllà dels motius adduïts més amunt referents a l'enfrontament polític i politicocultural entre PSUC i UGT, d'una banda, i la central sindical anarquista CNT i POUM, de l'altra, fan pensar que raons d'un altre caire impulsaren el realitzador alemany a abandonar els seus projectes a Catalunya.⁸

La bibliografia especialitzada que s'ocupa de l'estudi del teatre durant la Guerra Civil espanyola i que dedica atenció a l'estada a Barcelona del director teatral

alemany conté dades que ens permeren aventurar hipòtesis que ens facin plausible aquesta interrupció, a primera vista inexplicable. Una part d'aquesta bibliografia fa fins i tot afirmacions que amb diferent grau de versemblança insinuen possibles explicacions, algunes de les quals crec que puc rebatre raonadament, malgrat que no dispoço encara de totes les dades que em permetrien arribar a una conclusió definitiva.

R. Marrast⁹ cita el testimoni personal del mateix Julián Gómez, *Gorkin*, que hauria establert contacte amb Erwin Piscator a París.¹⁰ En el context de les tensions en què vivien comunistes i pòmistes és essencial recordar que Gorkin, antic comunista, era en aquells moments un dels dirigents del POUM i director del diari pòmista «La Batalla».¹¹ El seu interès per Piscator no li venia de nou: ell mateix, autor de peces teatrals i interessat en el teatre experimental de Meyerhold, tan proper al de Piscator, havia fet traduir a l'espanyol l'obra de Piscator *Das politische Theater* (*El teatre polític*) l'any 1929 -el mateix de la seva publicació a Alemanya- en el marc d'una tasca politicocultural conjunta amb l'editor de Cénit, Juan Andrade.

És força probable que el fet que fos un dirigent del POUM qui portés Piscator a Barcelona contribuís a l'increment de les tensions i propiciés una temptativa de

amb grups de la UGT.

7. F. FOGUET i BOREU, *Erwin Piscator a Catalunya* (1936), art. cit., nota 14, p. 75, al·ludeix indirectament a la sorpresa que causà aquest abandonament a Catalunya: «Tots aquests projectes s'estroncaren amb el retorn de Piscator a París, tot i que hom n'esperà amb candeletes, però en va, la propera tornada a Catalunya.» El primer número de la revista «T.I.R. (Teatre Internacional Revolucionari)», publicat pel Secretariat Cultural de l'Associació de Treballadors de Banca, Borsa i Estalvi, UGT, del gener del 1937, diu a l'última pàgina que «Piscator se'n tornà cap a París pensant regressar a Barcelona com més aviat, millor i visitar València d'on va rebre una invitació oficial del Govern de la República per tal de donar una conferència pública».

8. Malgrat que no podem perdre de vista que la situació de rivalitat entre les dues centrals sindicals (*Sindicato de Espectáculos Públicos*, UGT, i *Comité Económico del Teatro del Sindicato Único de Espectáculos Públicos* de la CNT), que Piscator va trobar a Catalunya el fessin desdir-se de la possibilitat de dur a terme cap empresa teatral digna de consideració, no deixa de sorprendre que la interrupció dels esmentats projectes sembla sobtada.

9. R. MARRAST, *op. cit.*, p. 127; J. ORDUÑA, *op. cit.*, p. 284, cita l'article *Grandes discursos de los camaradas Nin, Gorkin, Arquer, Solans y Mac Nair*, «La Batalla» (10-XII-1936), segons el qual Gorkin s'hauria desplaçat efectivament a l'estranger per demanar suport per la causa antifeixista.

10. Marrast ho formula de manera que sembla que Carner-Ribalta convidà Piscator a proposta de Gorkin: «A Julián Gorkin va ser-li fàcil d'obtenir que el govern català l'invités oficialment.» Probablement la idea de Gorkin li vingué a Carner-Ribalta en un moment en què ell mateix planejava convidar directors de teatre innovadors de renom internacional per tal de renovar l'escena catalana (vegeu J. CARNER-RIBALTA, *Un nou teatre en somni*).

11. Vegeu R. MARRAST, *op. cit.*, p. 125; J. ORDUÑA, *op. cit.*, p. 281; Julián GORKIN, *El revolucionario profesional* (Barcelona, Ayma, 1975), p. 272.

politització de la persona de Piscator per part de cadascun dels fronts.¹² Igualment, sembla fàcil que les paraules del director teatral s'interpretingessin, i s'interpretin encara ara, com una presa de partit per uns o altres. Així, F. Foguet¹³ fa versemblantment una lectura de major coincidència amb l'ideari del PSUC quan Piscator, en una entrevista publicada a «Treball» el 10 de desembre, proposava, com a exemple del tipus de teatre que la urgència de la guerra exigia, «muntar les rivalitats polítiques i personals que pot haver-hi entre milicians, però que desapareixen en el mateix moment en el qual cal obrar amb disciplina i unitat davant l'enemic comú: el feixisme».¹⁴ Curiosament, J. Orduña¹⁵ afirma, contràriament, que «les paraules de Piscator [són] més afins al POUM que al PSUC», malgrat que no diu a quines paraules concretes de l'autor teatral es refereix.

12. Tant J. Orduña com F. Foguet es refereixen a l'aprofitament del missatge piscatorià per part de la intel·lectualitat catalana afí al PSUC per a atacar l'hegemonia cenetista en el teatre (vegeu J. ORDUÑA, *op. cit.*, p. 285, i F. FOGUET, *Erwin Piscator a Catalunya* (1936), ps. 73-74).

13. F. Foguet subratlla amb cursiva «disciplina i unitat» de les paraules de Piscator i més endavant escriu: «I des del punt de vista ideològic, la crida de Piscator a la unitat antifeixista que el teatre havia de reflectir per damunt de les diferències polítiques prenia una significació conjuntural molt concreta: corroborava l'estratègia unitària d'aliança interclassista i de totes les forces antifeixistes fidels a la República i de prioritització dels objectius bèl·lics que defensava —en una primera fase— el PSUC, i, en definitiva, refermava la crítica de l'hegemonia del sindicat anarquista en l'organització teatral, orquestrada per un ampli espectre polític i sindical que abraçava, amb matisos, des del mateix PSUC o la UGT fins a ERC i ACR.» (vegeu F. FOGUET, *Erwin Piscator a Catalunya* (1936), p. 74).

14. La traducció al català de les paraules de Piscator la féu el seu secretari, F. Oliver Brachfeld.

15. «L'eventual mediació de Gorkin —en comptes d'altres espanyols vinculats a la MORT, com Alberti o M. T. León—, les paraules de Piscator a propòsit de la revolució —més afins al POUM que al PSUC—, el servei que se'n va fer, no des del POUM —aliat objectiu de la CNT—, sinó des del PSUC i la UGT per a atacar l'hegemonia cenetista en el teatre, fan de la visita del director un episodi complex i contradictori que, en definitiva, va contribuir a recolzar les tesis del comunisme oficial en matèria teatral, alhora que constituïa una de les últimes activitats del director abans de consumir el seu trencament amb el moviment comunista.» (vegeu J. ORDUÑA, *op. cit.*, ps. 285-286.)

Però, a més de proposar la hipòtesi que Piscator fou més afí a les idees del POUM que no pas a les del PSUC, Javier Orduña afirma que el director teatral va trencar amb la III Internacional i insinua que fou precisament aquella afinitat la causa d'aquest suposat trencament, alhora que també fou la causa que, després de la guerra, Piscator no tornés a Alemanya, sinó només forçat per la caça de bruixes macarthiana i ho fes a la RFA i no a la RDA «com repetidament li insistí Brecht».

Davant algunes publicacions de germanistes, desconegudes o poc conegudes al nostre país, i de documents consultats a l'*Erwin-Piscator-Center*,¹⁶ de l'*Akademie der Künste*, a Berlín, crec poder afirmar que queda fora de dubte que Piscator trenqués amb el comunisme i els comunistes; una altra cosa ben diferent és si els comunistes van trencar amb ell o si va caure en desgràcia. També podem descartar que és un error afirmar que el director teatral no tornà a la RDA per iniciativa pròpia. Ben al contrari, com veurem, va manifestar insistentment el desig de tornar precisament a la República Democràtica Alemanya, i no pas a la República Federal, on va portar fins a la seva mort, l'any 1966, una existència professional per sota de les seves possibilitats i ambicions, que mai no el satisféu.

Cal avançar que la breu¹⁷ estada a Barcelona, l'any 1936, que recull el seu diari, registrat a l'EPC amb el nom de *Tagebuch der Reise nach Spanien* (*Diari del viatge a Espanya*), es troba a Carbondale

16. Una part del llegat d'Erwin Piscator es troba a l'*Erwin-Piscator-Center*, a la *Stiftung Archiv der Akademie der Künste* de Berlín; una altra part important del seu llegat és a Carbondale (Illinois/ EUA). A partir d'ara em referiré a l'*Erwin Piscator Center* de Berlín com a EPC.

17. La bibliografia sobre el tema i els diaris de l'època que recullen la notícia coincideixen a dir que Piscator arribà a Barcelona el 4 de desembre del 1936, però no es posen d'acord en la durada de la seva visita: així, per exemple, la revista «T.I.R.» parla a l'última pàgina del seu primer número (gener de 1937), d'«una estada molt laboriosa de tan sols deu dies», mentre que X. Fàbregas, *art. cit.*, pàg. 52, afirma que «a la darrereria de gener de 1937 se'n va anar cap a París amb el propòsit de tornar. Però ja no ho féu».

(Illinois) i que el llegat de qui aleshores, i durant un bon temps més a París, li va fer de secretari, F. Oliver Brachfeld, està destruït.¹⁸ Probablement aquests documents donarien resposta almenys a la qüestió de per què Piscator abandonà a mig fer els projectes que tenia entre mans —el muntatge de *Terra Baixa*— i per què no va portar a terme els altres propòsits esmentats —posada en escena de *Parsifal* i la col·laboració amb la Generalitat en l'organització del Congrés Universal del Teatre que havia de tenir lloc a París del 5 al 10 de juny del 1937. D'altra banda, també ha cridat l'atenció a més d'un dels seus col·laboradors el fet que un home de la seva ideologia no prengué part més intensament del que ho va fer en la lluita contra el feixisme.¹⁹ Sigui com sigui, aquesta brusca interrupció dels projectes, així com el fet que no tornés a Catalunya ni —que jo sàpiga— a Espanya durant la guerra, no es pot explicar probablement adduint exclusivament la raó de les tensions entre anarquistes i comunistes pel control del teatre barceloní.²⁰ Centrar-nos en la situació personal de Piscator en aquells moments, tant en la situació po-

lítica com en la més íntima i familiar, em sembla convenient per tal d'esbrinar si cal o no buscar l'explicació fora del context intern català.

Crec rellevant esmentar el fet que moltíssims amics i estrets col·laboradors seus destaquen amb gran estranyesa el silenci de Piscator d'aquells anys, d'ençà del seu viatge des de l'URSS fins a París, a finals de juliol del 1936,²¹ i, sobretot, que no es referís mai a les raons per les quals va romandre a París

(vegeu J. ORDUNA, *op. cit.*, p. 286); hom no pot descartar però que la situació en què el director alemany trobà l'escena professional catalana i les oposades concepcions de política teatral de la CNT i la UGT convencessin Piscator de la impossibilitat d'incidir de manera significativa sobre el teatre. En la conferència que donà al Teatre Barcelona el dia 15 de desembre, Piscator considera el panorama teatral barceloní molt allunyat del teatre polític i revolucionari que ell propugna: «Quins elements nous hem d'aportar per tal d'estructurar el teatre de la revolució? Dissortadament, i permeteu-me que us ho digui, temo que a Barcelona no s'ha comprès encara aquesta alta missió de l'art teatral.» (Vegeu *Erwin Piscator tracta, en una admirable conferència, d'«Una mobilització total de l'Art»*, «Treball», 16-XII-1936, p. 7).

21. A més del testimoni citat més amunt de H. Goetz, Bernhard Reich —íntim col·laborador seu en aquells moments, el qual esperava amb urgència la seva tornada per seguir treballant en el seu projecte— afirma que no va saber res més d'ell, només a través de diaris, fins que va tornar a Alemanya, l'any 1951 (vegeu Bernhard REICH, *Im Werklauf mit der Zeit*, Berlín, Henschel, 1970, ps. 353-354). Wieland Herzfelde, un vell amic seu, li escriu una carta amb data 7-IX-1937 des de Praga (l'original és a l'EPC), de la qual es desprèn que les notícies que ha tingut fins llavors de Piscator li han arribat a través de tercers: «Per acabar, només dir-te que escassament m'arriben notícies de tu, però el poc que sento a dir m'està grat, si bé ple de contradiccions. Diuen que tens grans projectes a París, però també diuen que vols marxar a Mèxic.» («Im übrigen hört man von Dir wenig, das Wenige aber erfreulich und widerspruchsvoll. Du sollst gewaltige Pläne in Paris haben, andererseits nach Mexico gehen»); Wera Dimitriewna Janukowa, la dona amb la qual Piscator convivia en aquells moments a Moscou, es lamenta que no rep notícies seves i que la persona que, segons ell mateix li havia escrit, podia informar-la diu que no en sap res (cartes del 24-X-1936 i del 5-X-1937 respectivament, els originals són a l'EPC); la correspondència que es conserva a l'EPC entre Piscator i els seus pares i el seu germà, que comprèn, incompleta, els anys 1936-1945, tampoc no fa cap esment de la qüestió. Fins i tot l'any 1962, a la nova edició del seu llibre *Politisches Theater*, Piscator només esmenta les dificultats que tingué a l'URSS durant el rodatge de *Der Aufstieg der Fischer von Santa Barbara* (*La insurrecció dels pescadors de Santa Bàrbara*) i no diu res del *Proyecto Engels* (vegeu

18. Segons testimoni directe del seu germà, Pedro Brachfeld, i del seu nebot, Pedro Joaquín Brachfeld Montaña.

19. El seu biògraf i antic col·laborador, Heinrich Goetz, escriu: «Prengué part Piscator en la guerra civil espanyola? Wolf, Busch, Kisch, Kantorowicz i tants d'altres hi foren al menys un temps, lluitaren, ajudaren. No hi ha cap explicació de Piscator d'aquells anys.» («Nahm Piscator nicht Anteil am spanischen Bürgerkrieg? Wolf, Busch, Kisch, Kantorowicz und viele andere waren wenigstens zeitweise dort, kämpften, halfen. Es gibt keine Erklärung Piscators aus jener Zeit.») (Vegeu Heinrich GOETZ, *Piscator*, Rowohlt, Reinbek bei Hamburg, 1974, p. 94.) I, segons afirma Jean-Michel Palmier, el seu amic Wieland Herzfelde li escriu el 15 de novembre del 1936 una carta en la qual li desaconsella portar endavant la filmació de *Schwerg* —pel·lícula que projectava amb Brecht— i «estime que Piscator ferait mieux de s'intéresser à la Guerre d'Espagne». (Vegeu Jean-Michel Palmier a Maria PISCATOR, Jean-Michel PALMIER, *Piscator et le théâtre politique*, París, Payot, 1983, p. 61.)

20. J. Orduña apunta aquesta possibilitat, però també esmenta raons més concretes, com «la pretensió de cobrar uns considerables honoraris (segons Max Aub, referit per Ricard Salvat)», i la que addueix X. FABREGAS, a l'*Art. cit.* p. 52, en el sentit que els esdeveniments bèl·lics ho haguessin desaconsellat

i no va tornar a la Unió Soviètica, com tenia previst. Un silenci que va durar anys. Cal, per tant, que em refereixi breument a les seves activitats a l'URSS i a les raons del seu viatge a París.

L'any 1931 Erwin Piscator acceptà la invitació de la Meshrabpom, companyia cinematogràfica de Moscou, que li havia facilitat el seu amic Willi Münzenberg,²² d'anar a l'URSS a filmar una pel·lícula. La durada de la filmació es preveia per a uns tres anys;²³ malgrat això, el director de cinema i teatre Erwin Piscator hi restà fins a finals de juliol del 1936. Les raons que el varen empenyer a acceptar aquesta proposta no són difícils d'imaginar en un home de la seva ideologia. Admirava l'URSS de tal manera que hi veia el lloc on es donaven les condicions polítiques i socials ideals perquè l'art assolís el seu desenvolupament màxim: «Ho veurem, de fet ja ho veiem ara a la Unió Soviètica, veurem quin esplendor pot assolir l'art —i l'assolirà— amb el socialisme» («*wir werden sehen, sehen es schon heute in der Sowjetunion, zu welchem Glanze der Sozialismus der Kunst verhelfen kann und wird*»),²⁴ l'admirava fins al punt que en la seva estada a Barcelona proposà explícitament de socialitzar el país segons el model soviètic.²⁵ En aquests anys les

activitats més conegudes de Piscator varen ser el rodatge de dues pel·lícules: *Des Kaisers Kulis* (*El bastaix del kàiser*), segons la peça de teatre de Theodor Plivier, i *Der Aufstand des Fischers von Santa Barbara* (*La insurrecció dels pescadors de Santa Bàrbara*), segons la novel·la homònima d'Anna Seghers; va projectar, també, a partir del 1933, una sèrie de pel·lícules curtes amb la idea que un rodatge breu aconseguís més ràpidament el seu objectiu: combatre el nacionalsocialisme que ja havia pujat al poder. A més, Piscator va començar a treballar en un gran projecte cultural concebut per ell, del qual, naturalment, també formava part el teatre, i que és conegut com a *Engels-Projekt* (*Projecte Engels*) perquè havia d'ubicar-se a la ciutat d'Engels, en aquell temps la capital de la República Alemanya del Volga.²⁶ Així mateix, el novembre de l'any 1934 va ser nomenat president de la MORT, tasca que, segons testimoni de Bernhard Reich, emprengué amb gran energia i entusiasme.²⁷ Cap d'aquests projectes no reeixí. Malgrat que en aquest punt no sembla haver-hi una opinió unànime ni prou clara, les raons que addueixen els estudiosos no són en primer terme polítiques²⁸ i sembla prou plausible que si la Komintern hagués volgut depurar Piscator, la Meshrabpom,

J.-M. PALMIER, *op. cit.*, p. 11, sobre la traducció francesa *Supplément au théâtre politique*, del 1962).

22. Willi Münzenberg era secretari general de la IAH, *Internationale Arbeiterhilfe*.

23. Pel que fa a l'estada de Piscator a l'URSS i a les seves activitats allà, vegeu H. GOERTZ, *op. cit.*; B. REICH, *op. cit.*; M. PISCATOR, J.-M. PALMIER, *op. cit.*; U. VON AMLUNG, *op. cit.*; Knut BOESER, Renata VATKOVÁ (ed.), *Erwin Piscator. Eine Arbeitsbiographie in 2 Bänden* (Berlín, Frölich & Kaufmann, 1986); Manfred BRAUNECK, Peter STERZ (ed.), *Erwin Piscator. Zeittheater. Das politische Theater und weitere Schriften von 1915-1966* (Reinbek, Rowohlt, 1986).

24. Paraules de Piscator a *Über die Lehren der Vergangenheit und die Aufgaben der Zukunft*, poc abans d'assumir la presidència de la MORT, el novembre del 1934, citades segons Ludwig HOFFMANN (ed.), *Erwin Piscator. Aufsätze, Reden, Gespräche. Schriften II* (Berlín Est, Deutsche Akademie der Künste, 1968), p. 129. Les cites de Piscator —llevat de les seves paraules a Barcelona, traduïdes per F. Oliver Brachfeld—, així com les d'altres autors, originals en alemany, són de traducció meua.

25. Vegeu F. FOGUET, *Erwin Piscator a Catalunya (1936)*, *art. cit.*, p. 73.

26. Des del 1763 s'havien establert a les Estepes Kirguises molts camperols alemanys atrets per la polífrica de colonització de la zona que practicà Catarina II. El lloc fou declarat República de l'URSS del 1924 al 1941, amb el nom de República dels Alemanys del Volga.

27. Piscator es proposava fer de la MORT un punt d'encontre i un centre d'informació a Moscou per a estrangers interessats en l'art en general, així com un centre de distribució de materials teòrics de teatre polític marxista, de peces teatrals de contingut revolucionari (fins i tot de traduccions a diferents llengües). També projectava editar un setmanari antifeixista de teatre que sembla que mai no arribà a publicar-se, malgrat que els dos primers exemplars ja estaven llestos, perquè hom va fer enrere en el projecte inicialment autoritzat (vegeu B. REICH, *op. cit.*, ps. 345-346).

28. B. Reich diu que el plantejament de la problemàtica del film *Der Aufstand der Fischer von Santa Barbara* corresponia a la dels artistes revolucionaris

que depenia alhora de la Komintern i del PCUS, no li hagués proposat, com va fer, la filmació d'una segona pel·lícula ni hagués acceptat immediatament el seu projecte d'una sèrie de films curts.²⁹ D'altra banda, va ser el mateix govern qui es va adreçar a Piscator³⁰ per demanar-li que reorganitzés i aixequés el petit grup de teatre amateur a Engels, el qual estava a punt de desaparèixer.³¹

Hom no troba tampoc al *Rußland-*

alemanys, però no a la dels soviètics, que en els anys trenta ja havien assolit la revolució i s'interessaven per altres qüestions com crear i consolidar l'economia socialista. Malgrat tot, també apunta que li retreien formalisme i que feia «sociologia vulgar» (vegeu B. REICH, *op. cit.*, p. 336); Jean-Michel Palmier addueix motius similars, però remet també a l'opinió de Leif Furhammar / Folke Isaksson, *Politics and film* (Nova York 1971), p. 37, que creuen que, en el moment que es va difondre, la pel·lícula podia haver semblat trotskista (vegeu J.-M. Palmier a M. PISCATOR, J.-M. PALMIER, *op. cit.*, ps. 60-61). Joachim Hintze es refereix igualment al desfasament del missatge, però, en relació amb *Des Kaisers Kulis*, preveu la possibilitat que la pel·lícula fos titllada de derrotista i, en referir-se a la sèrie de films curts projectats, conclou que el projecte no fracassà només per raons d'organització o econòmiques, sinó per «enèrgiques intervencions administratives de caire ideològic, tal com les ha descrit Ottwald» («auf massive ideologisch begründete administrative Eingriffe, wie sie Ottwald in anderem Zusammenhang schildert»). (Vegeu Joachim HINTZE, *Erwin Piscator im Moskauer Exil* (1931-1936) a Ullrich VON AMLUNG (ed.), *Leben ist immer ein Anfang! Erwin Piscator 1893-1966*, Marburg, Jonas Verlag, 1993, ps. 59-60.) L'afirmació d'Ottwald remet a l'obra de Reinhard MÜLLER (ed.), *Die Säuberung* (Reinbek 1991), p. 328. El mateix Piscator, al·ludeix vint anys més tard, el febrer del 1956, en el seu diari, al retrat que li feia Kaganovitch de derrotisme i a la insistència que donés als seus films un final optimista en el sentit del socialisme constructiu, suggeriment que Piscator comparà irònicament amb els «happy end de Hollywood» (transcripció mecanografiada de l'original a l'EPCC).

29. Vegeu B. REICH, *op. cit.*, p. 27: «La 'Meshrabpom', curiosament, aprovà immediatament aquest projecte de Piscator» («In 'Meshrabpom' stimmte man überraschenderweise diesem Piscator-Projekt sofort zu.») (La negreta és meua.)

30. Vegeu H. GOERTZ, *op. cit.*, p. 92.

31. A partir del 1935, Piscator es consagrà pràcticament per complet al *Projecte Engels*. La seva idea era convertir el petit grup de teatre ja existent a la República Alemanya del Volga en un gran teatre antifeixista que reunís al seu entorn no tan sols els emigrats antifeixistes que ja vivien a l'URSS, sinó també molts altres residents en diversos països arreu del món. Es tractava de crear, a més del teatre, un

Tagebuch (*Diari de Rússia*),³² que Piscator s'endugué i seguí els primers dies a París, cap indicatiu de crítica ni cap comentari que faci pensar que el director teatral es trobés amb algun obstacle com a conseqüència d'una purga ideològica que a la darrerria del 1936 ja havia començat.³³ Ben al contrari, el testimoni de Reich i les anotacions del mateix Piscator no deixen cap dubte que aquest concebia la seva marxa d'Engels com un breu parèntesi.³⁴

El cert és, però, que en plena organització del *Projecte Engels*, tasca en la qual Bernhard Reich col·laborava estretament amb Piscator, i després d'haver decidit la programació teatral del 1937 per a la companyia del nou teatre d'Engels, la Komintern determinà enviar Erwin Piscator a París com a president de la MORT, amb l'encàrrec de crear i organitzar a l'estranger grups locals d'aquesta Associació.³⁵ La iniciativa responia a una nova orientació en l'ofensiva cultural contra el feixisme, en el sentit de crear un ampli front popular que, eliminant les diferències ideològiques entre les fraccions, consolidés

gran centre cultural antifeixista ampli de tots els exiliats alemanys, segons la idea del Front Popular d'una política d'unitat contra el feixisme (vegeu sobre el *Projecte Engels*: G. HEINTZ (ed.), *Das Engels Projekt. Ein antifaschistisches Theater*, Worms 1975; J. HINTZE, *Erwin Piscator im Moskauer Exil*, dins U. VON AMLUNG (ed.), *Leben ist immer ein Anfang*, Marburg, Jonas Verlag, 1993; Klaus JARMATZ, Simone BARCK, Peter DIEZEL, *Exil in der UdSSR (Kunst und Literatur im antifaschistischen Exil 1933-1945)*, Leipzig 1979; M. PISCATOR, J.-M. PALMIER, *op. cit.*; B. REICH, *op. cit.*).

32. Original i transcripció mecanografiada a l'EPCC. Aquest diari acaba amb l'entrada *Anfang Okt.* (*Primers octubre*).

33. Ho corrobora L. Hoffmann, que afirma que Piscator no va experimentar cap represàlia durant els anys en què va viure a l'URSS (vegeu L. HOFFMANN (ed.), *op. cit.*, ps. 357-358).

34. Segons B. Reich, Piscator li demanà que es fes càrrec dels assumptes d'Engels durant la seva absència, i li digué que el viatge seria breu i que tornaria a tot tardar a primers de setembre (vegeu B. REICH, *op. cit.*, p. 352).

35. H. Goertz es pregunta si els soviètics simplement volien aprofitar el renom internacional de Piscator, com comenta B. REICH, *op. cit.*, ps. 345-346, o si amb aquest encàrrec volien apagar les inquietuds d'un home que probablement -insinuava- els destorbaria (vegeu H. GOERTZ, *op. cit.*, p. 91).

una resistència unida per tal d'assolir la victòria contra el feixisme.³⁶ En aquest sentit, Piscator es proposava la descentralització de Moscou i impulsar la creació de clubs oberts per donar-hi cabuda a artistes no comunistes, fins al punt que pretenia proposar Max Reinhard, un home de teatre no polititzat, com a president d'honor.³⁷ Poc després, Bernhard Reich, el qual havia quedat com a representant de Piscator a Engels mentre durés la seva absència, li escriu un telegrama datat el 3 d'octubre, en el qual li diu que es quedi a París;³⁸ i amb data 8 d'octubre, Wilhelm Pieck³⁹ li envia una carta en la qual li comunica que «d'acord amb les instàncies competents, et faig saber que no cal que tornis i que de moment el Projecte Engels no podrà tirar endavant. Quedaria pendent la qüestió de si l'informe sobre la comesa de la qual us heu fet càrrec tu i xxxx⁴⁰ fa necessari que vinguis. Però fins i tot pel que fa a aquest tema, els camarades pensen que de moment només cal que torni xxxx per

fer l'informe i que, a partir de l'informe, estudiarem com hem de seguir treballant [...]».⁴¹ («In Übereinstimmung mit den zuständigen Instanzen teile ich Dir mit, daß Du nicht zu kommen brauchst und vorläufig eine Realisierung des Auftrages in Engels nicht steht. Es käme noch die Frage der Berichterstattung über den von Dir und xxxx übernommenen Auftrag als eine Notwendigkeit der Reise nach hier hinzu. Aber auch hier sind die Genossen der Meinung, daß es vorläufig genügt, wenn xxxx zur Berichterstattung kommt und daß dann auf Grund des Berichtes die weitere Arbeit besprochen werden soll [...]»). És, doncs, després de saber que no és desitjat a l'URSS que Piscator visita Barcelona.

Malgrat tot, al director teatral no se li coneix a París, d'on va marxar el desembre del 1937 amb destinació als EUA, cap comentari crític en contra del comunisme ni de la Unió Soviètica. Val a dir, a més, que l'última entrada del *Diari de Rússia* diu, tot fent ús d'una fórmula generalitzadora i en contra del seu costum d'en-registrar l'entrada del dia, «Anfang Okt.» («Primers d'octubre»), i Piscator no hi fa cap referència a la carta de Pieck ni directament ni indirecta.

Crida enormement l'atenció que en la correspondència que he pogut consultar entre Erwin Piscator i Maria Ley,⁴² la qual el director teatral va conèixer a Suïssa, a casa de Max Reinhard, i amb qui es casà l'abril del 1937, no hi hagi cap al·lusió a aquesta maniobra política i que l'únic comentari

36. Georgi Dimitroff proposà en el VII Ple de la Komintern una nova política d'un Front Popular que permetia incorporar també els no-comunistes en la lluita antifeixista i que hom va assumir. Coincidint amb aquesta línia, Piscator proposava en el VII Congrés de la Komintern, el 17 d'agost del 1935: «El més urgent i el més important és la unió dels dramaturgs, els actors i els directors en la plataforma de lluita contra el feixisme. Aquests s'han d'unir no només sota la consigna del "teatre polític", sinó també sota la de la lluita per la llibertat de la persona humana, per les millors tradicions democràtiques de l'art de tot el món» («am dringendsten und wichtigsten ist die Vereinigung der Dramatiker, Schauspieler und Regisseure auf der Plattform des Kampfes gegen den Faschismus. Die sollen sich nicht nur unter der Losung des "politischen Theaters" vereinigen, sondern auch des Kampfes für die Freiheit der menschlichen Persönlichkeit, für die besten demokratischen Traditionen der Weltkunst»). (Segons citació de K. JARMATZ, S. BARCK, P. DIEZEL, *op. cit.*, p. 321.)

37. Segons referència de P. Diezel, que recull J. HINZE, *op. cit.*, ps. 64-65.

38. La situació a l'URSS degué canviar a una velocitat vertiginosa: K. Boeser i R. Vatková relaten que el mateix Reich li havia escrit pocs dies abans a París demanant-li urgentment que tornés (vegeu K. BOESER, R. VATKOVÁ, ed., *op. cit.*, p. 17). El text del telegrama diu «*QUEDA'T - REICH*» («*NICHT ABREISEN - REICH*»).

39. W. Pieck fou més tard president del govern de la República Democràtica Alemanya.

40. El nom està censurat: l'EPC era a Berlín Oriental (RDA) abans de la unificació. El nom podria

correspondre al del fill de Wilhelm Pieck, Arthur Pieck, el qual col·laborava estretament amb Piscator a la MORT i havia viatjat amb ell a París.

41. Fotocòpia de l'original a l'EPC; també publicada parcialment a M. PISCATOR, J.-M. PALMIER, *op. cit.*, ps. 86-87.

42. He consultat tota la correspondència existent entre ambdós a l'EPC, que comprèn fonamentalment els anys des del 1951 —moment de la seva tornada a la RFA— fins a la seva mort, l'any 1966, però també alguna dels seus primers anys de vida conjunta —des del 1936 fins al 1938. També he consultat el llibre en què es publica la correspondència que es troba a Carbondale, que correspon als anys 1951-1966 (Henry MARX (ed.), *Erwin Piscator, Briefe aus Deutschland 1951-1966 an Maria Ley-Piscator*, Köln, Prometh-Verlag, 1983).

referit a finals del 1936 que he pogut trobar per part de Maria faci palès precisament que Piscator defugia parlar d'aquest tema:⁴³ «Jo sé qui ets i què ets. Ho vaig saber des del primer moment que et vaig veure al cafè Bazar. Per això et vaig preguntar: aspira a ser un home feliç o un màrtir? Has aconseguit ser el màrtir [...]. Ja sé que aquestes són converses llargues que sempre hem evitat. No vull pas tornar sobre aquest tema si no vols.» (*Ich weiss wer Du bist und was. Wusste es von dem ersten Moment als ich Dich sah im Caffé Bazar. Darum fragte ich Dich auch: wollen Sie ein gluecklicher Mensch sein oder ein Martyrer? Der Martyrer ist Dir geglueckt [...]. Ich weiss dies sind lange Gespräche die wir immer vermieden haben. Ich will auch nicht wieder darueber sprechen, wenn Du es nicht willst.*). Tampoc en parla a la correspondència mantinguda amb els seus pares i amb el seu germà els anys immediats.⁴⁴ I encara resulta més sorprenent que Wera Dimitriewna Janukowa, la dona amb la qual vivia aquells anys a Moscou, es queixés del seu silenci a la carta que aquesta li envià aquells mateixos dies a París i ho

tornés a fer en una altra carta que li envià un any més tard⁴⁵ i que el seu més estret col·laborador d'aquells moments, Bernhard Reich, amb qui portava el Projecte Engels, afirmi que no tornà a saber res més d'ell fins al cap de molts anys.⁴⁶

I és que tot apunta a concloure que Erwin Piscator, malgrat tot, fou un home de caràcter independent, però fidel a un ideal, el qual no va voler trair mai ni donar ocasió que els interessats del moment fessin mal ús dels seus comentaris crítics si ell els hagués manifestat. Erwin Piscator era un home difícil d'encaixar en un partit dogmatitzant, perquè necessitava la llibertat per a concebre el seu art tal com ell l'entenia. I va romandre fidel al seu ideal fins a un punt difícil d'entendre, atesa la depuració política d'aquells anys a Moscou i la seva pròpia experiència, però d'una plausibilitat documental innegable. Perquè com s'explica, si no, que amb data 10 d'agost del 1937, quan encara no havia passat un any des que va rebre la carta de W. Pieck, escriu una carta a Maria Ley,⁴⁷ en la postdata de la qual diu que li ha comprat uns llibres de lectura imprescindible; es refereix al *Manifest Comunista* i a l'obra de Lenin *Què cal fer?* (*Was tun*), i també a *Els Principis del Leninisme* (*Principes de Leninisme*) de Stalin que «al principi sembla avorrit i àrid. Cal familiaritzar-se'n llegint. Però a poc a poc esbalaeixen la lògica i la conseqüència. Llegir St(alin) és per a mi un estímul estètic especial» (*«scheint zuerst langweilig und trocken. Man muss sich hineinlesen. Dann ist man über die Logik und Folgerichtigkeit erstaunt. Für mich gibt St(alin) zu lesen schon einen eigenen ästhetischen Reiz»*). Altres fonts donen testimoni del convenciment ideològic de Piscator des de la lucidesa conclouent que proporciona la perspectiva dels anys: així, Maria Ley, en una carta que escriu a Erwin

Erwin i Maria Piscator van cultivar una abundosa correspondència a causa dels pocs anys que varen poder conuiu: des del 1936 fins al 1951, amb freqüents interrupcions degudes a viatges, i a partir del 1951 quan Piscator tornà a Alemanya (Federal).

43. Original a l'EPC. A la carta no figura la data ni el lloc de procedència, però hom dedueix del contingut que Erwin ja ha reemigrat a Alemanya, mentre que Maria segueix a Nova York des d'on prova de convèncer-lo que torni als EUA; Jean-Michel Palmier comenta, a l'obra que ha publicat conjuntament amb Maria Piscator, que aquesta afirma «qu'Erwin Piscator n'evocava presque jamais son séjour en U.R.S.S. et qu'elle-même ignore à peu près tout des activités théâtrales et organisatrices qu'il y exerçait» (vegeu M. PISCATOR, J.-M. PALMIER, *op. cit.*, p. 11).

44. De les que es conserven a l'EPC, la primera carta amb data posterior a la de W. Pieck adreçada a la seva família és del 26-X-1936. Se'n desprèn que ha romàs més temps a París del que hom esperava: «Ha arribat la tardor i jo encara sóc aquí a París» (*«Der Herbst ist gekommen und ich bin noch immer hier in Paris»*). Piscator no tan sols no esmenta els motius reals, sinó que relaciona la possibilitat de quedar-s'hi més temps amb unes preteses bones expectatives de treball: «Potser m'hi quedaré un temps més. Aquí encara hi ha possibilitat de treballar [...] Engels aquest any no tirarà endavant.» (*«Vielleicht bleib ich auch noch laenger. Es gibt hier noch Arbeitsmöglichkeiten [...] Engels wird in diesem Jahr nichts.»*)

45. Originals, amb data del 24-X-1936 i 5-X-1937, respectivament, a l'EPC.

46. Vegeu B. REICH, *op. cit.*, ps. 353-354.

47. Original a l'EPC. Carta publicada a H. Marx (ed.), *op. cit.*, ps. 22-24.

des de Nova York, després que aquest hagués tornat a la República Federal,⁴⁸ li diu: «A Europa no hi havia democràcia, per això vas anar tant cap a l'esquerra. Però mai no has deixat de ser un senyor, mai no has esdevingut esclau de cap Estat, sempre has obrat amb independència, has estat sempre un artista lliure. Per això no vas poder anar a Rússia. Mai no ho podràs fer.» (*In Europa gab es keine Demokratie darum bist Du so weit links gegangen. Du bist aber immer ein Herr geblieben, kein Sklave eines Staates, immer ein Individualist, immer ein freier Kuenstler. Darum konntest Du auch nicht nach Russland gehen. Wirst es nie*). De manera similar el descriu el seu amic i col·laborador dels anys vint, Fèlix Gasbarra, en una llarguíssima carta a Maria Piscator,⁴⁹ amb data 14 d'octubre del 1948 des d'Itàlia, en la qual Gasbarra, fent referència a un projecte de llibre per al qual Piscator li havia demanat col·laboració, caracteritza la trajectòria ideològica de l'amic: «Pel que ell m'explica en les dues últimes cartes, sembla que projecta un llibre de lluita política en el qual vol demostrar que les idees que defensàvem ara fa 20 anys encara són vàlides actualment. No cregui que no sento respecte per la "fidelitat a una idea" que hom conserva tota la vida, però l'accent l'hem de posar damunt la paraula "idea". Quan teníem 30 anys, la idea encara coincidia amb la realitat, llavors encara hom podia deixar-se fer miques per ella de bona fe [...] Ara, després de 20 anys d'experiència [...] la idea és la mateixa [...], però allò que ha succeït en nom seu, la "realització", això —permeti'm que li ho digui, senyora

Maria — és repugnant [...]. Es deu demanar per què li escric aquestes coses. Estimada senyora Maria, doncs perquè ja no entenc l'E(rwin). No puc entendre de cap manera que encara avui defensi una causa que com a persona política, però també senzillament com a persona honrada, ja no pot defensar. Encara recordo les seves paraules "no li hem de destruir la fe en els seus ideals" [...]. És de veritat que creu que hom no ha de despertar a un somnàmbul encara que camini tranquil·lament per una vora de teulada que condueix a l'abisme?» («*Wie er mir nun aber die Sache in den beiden letzten Schreiben darstellt, ist ein politisches Kampfbuch geplant, in dem nachgewiesen werden soll, daß die vor nunmehr 20 Jahren vertretenen Ansichten auch heute noch gültig sind. Glauben Sie nicht, daß ich nicht Ehrfurcht hätte, vor der "Treue zu einer Idee", die einer sein ganzes Leben lang bewahrt. Aber der Ton muß auf dem Wort "Idee" liegen. Als wir 30 waren, da deckte sie sich noch mit der Wirklichkeit, da war sie noch etwas, für das man sich in gutem Glauben in Stücke hacken lassen konnte [...] Heute nach 20jähriger Erfahrung [...] die Idee ist die gleiche geblieben [...], aber das, was in ihrem Namen geschehen ist, die "Verwirklichung", das, verzeihen Sie, Frau Maria, ist ekeleregend [...]. Warum ich Ihnen das alles schreibe? Liebe Frau Maria, weil ich E. nicht mehr verstehe. Mir will es nicht in den Kopf, daß er sich heute noch vor eine Sache stellt, die er als politisch denkender Kopf, aber auch einfach als anständiger Mensch nicht mehr vertreten kann. Ich erinnere mich noch sehr gut Ihrer Worte, "man dürfe ihm seinen Glauben nicht nehmen" [...] Sind Sie wirklich der Meinung, man soll einen Nachwandler nicht aufwecken, auch wenn er auf einer Dachkante entlangspaziert, die ins Leere führt?*»).

Tanmateix, és gairebé segur que Piscator no era conscient en aquells moments que els últims temps a Moscou havia estat en perill,⁵⁰ però la carta de Pieck havia d'obrir-

48. Original a l'EPC; la carta no està datada, però del contingut se'n desprèn que ha de ser posterior al 1951.

49. Original a l'EPC; i el seu íntim col·laborador, Bernhard Reich, afirma, quan fa referència a l'evolució artística del seu amic, que «Seguí sent aquell que fou sempre, un "commis en voyage du théâtre", tal com s'autodenominava en una carta del 4 de maig del 1961» («*Er blieb der Alte, der er immer gewesen war, ein "commis en voyage du théâtre", wie er sich in einem Brief vom 4. Mai 1961 selbst bezeichnet hatte.*») (Vegeu B. REICH, *op. cit.* p. 355.)

50. Tal devia ser la convicció ideològica de Piscator, que l'any 1936, en moments en què ja era

li forçosament els ulls.⁵¹ I també és cert que l'explicació d'aquell hermetisme es degué molt probablement a la seva posició personal i ideològica davant la complicada situació política del moment.

Només vint anys més tard, amb motiu del vintè congrés del Partit Comunista de l'URSS el febrer de 1956 i del discurs de Chruschtschow contra Stalin, Piscator fa algunes anotacions crítiques al seu diari tot recordant retrospectivament aquells anys.⁵² Piscator reconstrueix i prossegueix una conversa d'aquells anys amb un home principal del Partit, «una conversa amb Kaganowitsch»⁵³ que reprenc imaginàriament: si avui hom critica Stalin, no hem de pensar que qualsevol moment d'aquests 20 anys hom hagués pogut seguir un altre

prou clar l'enduriment de la política d'assil polític als antifeixistes per part de Moscou, quan per exemple Brecht i altres ja desconfiaven, escriu amb data 10-X-1936 (la carta de W. Pieck és datada del 8-X-1936!) a Otto Wallburg: «*Si j'avais un fils, je ne voudrais pas qu'il soit élève ailleurs qu'en U.R.S.S., car ici son avenir est assuré*» (segons la traducció que documenta Jean-Michel Palmier a M. PISCATOR, J.-M. PALMIER, *op. cit.*, ps. 83-84).

51. L'any 1936 van culminar les accions de depuració a l'URSS amb els tristament famosos processos de Moscou. L'estètica del realisme socialista, que havia canionitzat el debat sobre realisme, no s'avenia de cap manera amb la idea de teatre dialèctic de Piscator o de Brecht. Hom titllava els artistes amb un passat dadaïsta o expressionista de subjectivistes i de burgesos decadents i els considerava automàticament com a políticament sospitosos. És en aquests moments que a Mayerhold, Majakowski, Ochlopkow els prohibeixen treballar, són perseguits o físicament eliminats i que Stanislawsky ocupa el lloc preminent en el teatre. Aquella persecució amenaçava també els emigrants estrangers, com Piscator, a qui li recriminaven formalisme i pràctica de la *sociologia vulgar*. De fet, molts amics i coneguts del cercle de Piscator varen córrer aquesta sort, entre altres Carola Neher i Alexander Granach (vegeu J. HINZE, *op. cit.*, ps. 65-67). Malgrat tot, només molts anys més tard Piscator manifestà, tot referint-se a les dificultats amb la seva pel·lícula *Der Aufstand der Fischer von Santa Barbara*, que «*les Soviétiques n'ont rien fait du film, mais il m'a sauvé la vie*» (Piscator, a l'edició francesa del *Théâtre Politique*, 1962, p. 252, segons J.-M. Palmier a M. PISCATOR, J.-M. PALMIER, *op. cit.*, p. 60).

52. Diaris (febrer del 1956), transcripció mecanografiada de l'original a l'EPG; publicat també parcialment a H. GOERTZ, *op. cit.*, ps. 93-94.

53. Iasar M. Kaganowitsch fou primer secretari del Comitè Central del Partit Comunista

camí? En lloc d'anar cap a la dreta, cap a l'esquerra; en lloc de pactar amb Hitler, fer-ho amb Roosevelt; en lloc del clàssic "njet", un sí; en lloc de l'allunyament de tot el món, i sobretot de la classe treballadora, amistat, entesa, confiança? I ha de saber que en aquest punt la política ha abandonat l'essència de l'art, l'ha ferit, l'ha foragitat lluny de si, perquè el fonament de qualsevol art és h u m a n i t a t . Però la pràctica de la seva política esdevingué espantosament inhumana, cruel. Ni aquells que estaven millor disposats ja no l'entenien, al final fins i tot la detestaven! Quina necessitat hi havia que Majakowsky se suïcidés? Quina necessitat hi havia que Eisenstein es retirés a la seva cambra amb l'argument que la vida el fastiguejava i deixés de treballar durant dos anys? Per què es decandeixen els millors, obligats a romandre inactius? Per què ocupen aquests caps d'ase vulgars, galta-plens, grassos i greixosos els càrrecs més alts de les institucions artístiques?». («*Ein im Geiste fortgeführtes Gespräch mit Kaganowitsch: Wenn heute Kritik an Stalin geübt wird, heißt das nicht, daß man zu jeder Zeit während dieser 20 Jahre auch einen anderen Weg hätte einschlagen können? Statt nach rechts zu gehen, - nach links, - statt mit Hitler einen Pakt zu machen, - mit Roosevelt, - statt des stereotypen "Njet" ein Ja, statt der Entfremdung mit der ganzen Welt, und vor allem der Arbeiterklasse, - Freundschaft - Verständigung, - Vertrauen? Und an dieser Stelle, sehen Sie, hat die Politik das Wesen der Kunst verlassen, verletzt, sie von sich gestoßen. Denn die Grundlage jeglicher Kunst ist H u m a n i t ä t. Die Ausführung Ihrer Politik aber wurde erschreckend inhuman - unmenschlich. Sie wurde von den Bestgewillten nicht mehr verstanden - am Ende verabscheut! Warum mußte Majakowsky Selbstmord verüben, warum Eisenstein sich in sein Zimmer zurückziehen, sagend - ich bin vom Leben gelangweilt, und zwei Jahre nicht mehr arbeiten? Warum*

de la Unió Soviètica.

verkümmern die Besten und sind zur Untätigkeit gezwungen? Warum sind solche drittrangige, dickwangige, dicke, fette Rundköpfe an der Spitze von Kunstinstitutionen?»).

És ara quan -vint anys més tard- sembla que Piscator es refereix per primera vegada públicament (en el seu diari), i de manera crítica, a aquells anys, i és també en aquesta mateixa època que ens assabentem a través del mateix Piscator que l'havien titllat de trotskista,⁵⁴ però ell es distancia d'aquesta classificació. Així, als diaris de l'any 1956,⁵⁵ llegim: «Divendres Sant: tal dia com avui Crist morí a la creu, ara fa 1.956 anys. Robespierre, un Crist, deia abans de morir que n'havia enviat d'altres a la mort per la causa, que no s'hi envià pas ell a si mateix. Malgrat tot, però, ell també va morir per la causa, i sembla que va mostrar prou coratge! -A Stalin el fan morir oficialment, absent, precisament el dia de l'aniversari del seu naixement, ara que fa 3 anys de la seva mort, i ell superà Robespierre en el nombre d'aquells que "moriren per ell". I ara hom rehabilita els seus morts (probablement també Otto Katz. Ara s'ha fet palès que mentia quan afirmava que "jo" l'havia incitat a la seva traïció trotskista), hom els

desenterra imaginàriament. És espantós, els cadàvers descompostos reviu de nou i tot el que digueren d'ells ho han de dir ara inversament o no dir-ho.» («Karfreitag: Da - an dem Tag starb Christus am Kreuz vor 1956 Jahren. Er Robespierre ein Christus, er sagte vor seinem Tode, er hätte andere für die Sache sterben lassen - nicht sich selbst. - Aber er starb doch auch dafür - und wie es scheint - ziemlich tapfer! - Stalin wird gestorben - in offiziell - in absentia - auf den Tag, seinen Geburtstag, - nun 3 Jahre nach seinem Tode, - und er übertraf Robespierre an der Zahl seiner "für ihn Sterbenden". Und nun rehabilitiert man seine Toten (auch Otto Katz wahrscheinlich, dessen Lügen über seinen trotzkistischen Verrat, zu dem "ich" ihn angestiftet haben soll, nun ganz offensichtlich wird) man gräbt sie geistig aus, Schrecklich - die verwesenen Leichen beginnen noch einmal aufs Neue zu leben, und Alles, was man über sie sagte, muß umgekehrt gesagt werden oder ungesagt bleiben.»)

I és també en aquests anys que Piscator fa una anotació al seu diari personal, referida als anys de la Unió Soviètica i que pot donar una explicació senzilla al seu llarg i blindat silenci:⁵⁶ «Jo era força fluix de llengua. Arreu, fins i tot a l'agència cinematogràfica on jo treballava, es parlava de les mesures dictatorials. Però en el moment en què em vaig trobar a l'estranger m'era impossible manifestar aquelles crítiques. Allà, la reacció, inclosa l'esquerra a mitges revolucionària, treballava amb la frase feta: "els dictadors Hitler i Stalin" [...]. Havia de contenir la meua llengua fluixa.» («Ich führte eine ziemlich lose Zunge, - überall sprach man davon, auch in meiner Filmfirma, über die diktatorischen Massnahmen. Aber als ich ins Ausland kam, war es mir unmöglich dieselbe Kritik zu üben, - dort kämpfte die Reaktion einschliesslich der halbrevolutionären Linken mit dem Schlagwort: "die Diktatoren

54. Malgrat que, probablement, quan va rebre la carta de W. Pieck, ell no ho sabia.

Les actes mecanografiades de la reunió a porta tancada que va dur a terme la comissió alemanya de l'Associació d'Escriptors de la Unió Soviètica, del 4 al 9 de setembre del 1936, publicades els primers anys noranta (dins R. MÜLLER, *op. cit.*) fan palès fins a quin punt la vida de Piscator estava en perill i fan entenedora la carta de Wilhelm Pieck del 8 d'octubre: en aquella reunió Piscator fou acusat de trotskisme, hom passà revista a les activitats privades del director alemany i de les seves amistats. Johannes Becher l'acusà d'haver aconsellat l'exclusió del Partit de Jacques Doriot (1934) perquè «atreia les masses» i Julius Hay, de «fer una feina semblant al sabotatge» («der Sabotage nabekommenden Arbeit») a la companyia cinematogràfica Meshrapbom. Cal esmentar la carta que Wilhelm Pieck, el dia 7 de setembre del 1936, va enviar a la secció a l'estranger del KPID (Partit Comunista Alemany), en la qual diu que ha observat en Piscator una «orientació política perillosa» («sehr bedenkliche politische Einstellung») que «l'acosta moltíssim als troskistes» («(ihn) in sehr enge Berührung mit den Trozskisten bringt») (vegeu J. HINZE, *op. cit.*, ps. 65-67).

55. Transcripció mecanografiada de l'original a l'EPC.

56. Transcripció a màquina de l'original a l'EPC. L'anotació es troba entre els materials que Piscator preparava per a la publicació d'un segon llibre que ell concebia com la continuació de *El teatre polític*, però que mai no va veure la llum.

Hitler und Stalin. "Was nun folgt, ist grässlich und schrecklich, - aber für die grundsätzliche Idee trotzdem nicht akzeptabel, - man war in der Lage, wie der Affe, der seinen Herrn bewachen sollte, - nur nicht begabt mit der Unbekümmertheit des Affen, - der bekanntlich einen Stein nahm, um die Fliege auf der Nase seines Herrn zu töten - Meine lockere Zunge durfte sich nicht mehr bewegen.»)

La sospita que Erwin Piscator trenqués amb els comunistes és, doncs, del tot infundada, de la mateixa manera que és incorrecte interpretar el seu retorn l'any 1951 a la RFA, i no a la RDA, com una conseqüència d'aquell trencament. Hi ha nombrosos testimonis que indiquen que el seu anhel més vehement va ser precisament rebre una invitació de la RDA, la qual mai no va arribar, perquè els càrrecs teatrals ja estaven repartits i molt probablement també perquè ell no era l'home *adequat*. La frustració de Piscator per no haver estat convidat oficialment a reorganitzar el teatre després de la guerra a la RDA es fa palesa tant en la seva correspondència amb Maria Ley, com en la que va mantenir amb Brecht, Friedrich Wolf i altres després del 1945 i en les anotacions dels seus diaris. En una carta adreçada a Wieland Herzfelde,⁵⁷ inacabada i sense data, el contingut de la qual la permet situar entre 1949 i 1950, quan Piscator encara vivia a Nova York, aquest manifesta obertament el seu desig de treballar a la RDA, i el temor que no el convidin per motius polítics: «Estimat Wieland, no he rebut res després que tu escriguessis a Ch. No he rebut cap carta, ni teva ni de Bud. J. i B. B. van prometre a la meua representant de Bln. que m'escrivien immediatament: res de res. Mentrestant, els diaris han anat publicant notícies —també se sent a dir— que afirmen que els que provenen d'aquí, allà no aguanten gaire. Aquests serien els motius de la destitució del grup Merker; també diuen que a

Langhoff l'han rellevat del càrrec [...]. I que Eisler, el qual no ha estat reelegit al Comitè Central del SED,⁵⁸ també trontolla pel mateix motiu. Si aquest silenci té alguna raó de ser, m'agradaria saber-la. El sol fet que la meua pretesa invitació estigui en mans de gent com I. és més que simptomàtic. Si més no, tu has rebut una convocatòria, altres també, però jo mai no l'he rebuda [...]. Crec que el més adient hagués estat que els nostres amics —i no pas els que ho fan ara— fa cinc anys haguessin dit: volem que vinguis a ocupar aquesta plaça per a fer tal feina [...]. Pel que veig, hauré de treure'm del cap la idea de tornar.» (*Lieber Wieland - nach Deinem Brief an Ch. - folgte nichts mehr. Kein Brief - weder von Dir noch von Bud. J. und B. B. versprochen meiner Beauftragten in Bln. mir sofort zu schreiben: nichts erfolgte. Inzwischen gibt es eine Menge [...] Zeitungsnachrichten und auch mündl., daß sich niemand dort halten könne, der von hier komme. Das seien die Gründe für die Absetzung der Gruppe Merker - auch Langhoff soll seines Postens enthoben worden sein [...]. Und darum wackele auch Eisler, der nicht mehr ins Z.K. der SED wiedergewählt worden sei. Wenn das Schweigen irgend welche Gründe hat - so waere es mir jedenfalls lieb sie zu wissen. Daß meine sogenannte Einladung sowieso in den Haenden von Leuten liegt wie I. - ist schon mehr als eigenartig. Du hast wenigstens eine Berufung bekommen - und so haben andere, ich nie [...] Ich denke, es waere absolut am Platz gewesen, wenn unsere Freunde - und nicht diejenigen, die es jetzt tun - vor 5 Jahren gesagt haetten, wir wollen Dich an diesem Platz für diese Aufgabe haben [...] Soll ich demnach den Gedanken an die Rückkehr aufgeben.»)* L'any 1954, amb motiu de la publicació *Dokumentation der Zeit*, que li fa arribar el *Deutsches Institut für Zeitgeschichte*, de Berlín Est, Piscator

57. Original a l'EPC. La carta restà inacabada i sembla que no la va enviar.

58. SED, abreviatura de *Sozialistische Einheitspartei Deutschlands* (Partit Socialista Unificat d'Alemanya), de la RDA.

escriu al seu diari:⁵⁹ «El més natural és que m'haguessin ofert la direcció de la V(olks) B(ühne) o que m'haguessin donat un premi, si més no, que m'haguessin dedicat un monument; en comptes d'això proven d'executar-me per a la història [...] He deixat Amèrica —Amèrica era per mi un “survival”, una manera de sobreviure— On han fet cap aquests catorze anys de vida provisional? [...] El treball de tota la meua vida havia de ser una pàgina de glòria del KPD..., però què va passar el desembre amb motiu del meu seixantè aniversari? Els diaris més insignificants d'Alemanya Occidental van publicar algun article o alguna nota; a l'est, però, no en va sortir cap ni una. Què va passar quan van inaugurar la Volksbühne... No vaig rebre ni una simple invitació!» (*Man hätte mir naturgemäß die Direktion der V(olks)B(ühne) anbieten, oder einen Volkspreis anbieten, zum mindesten aber ein Denkmal setzen müssen - statt dessen versucht man eine historische Hinrichtung [...] Nun verließ ich Amerika - das nannte ich ein “survival” - ein Überleben. 14 Jahre ein Provisorium - für was? [...] Meine ganze Lebensarbeit sollte ein Ruhmesblatt der KPD sein. - Was geschah aber aus Anlaß meines 60. Geburtstags im Dezember? Jede kleinste Zeitung in Westdeutschland brachte Artikel oder Notizen - nicht eine einzige aber erschien im Osten. - Was geschah bei der Eröffnung der Volksbühne ... Ich erhielt nicht einmal eine Einladung!»*)

La correspondència que Erwin Piscator mantingué amb Brecht i amb Friedrich Wolf després del 1945 —tots dos, com sabem, ocuparien llocs preeminents en la reorganització del teatre a la RDA— fa ben palès fins a quin punt el seu desig era tornar a la RDA i evidència que les repetides propostes que li fan tant Brecht com Wolf, no solament no eren cap invitació oficial que li permetés abandonar la relativa estabilitat que havia assolit als EUA, sinó

que, a més, fan gala d'una important dosi de diplomàcia.⁶⁰ El febrer del 1947, Brecht li escriu des de Santa Mònica (Califòrnia): «Estimat pis, m'agradaria saber quins són els teus projectes teatrals a Berlín. És clar que tot el que se sent a dir d'allà sembla depriment; no són els edificis els únics que han quedat malmesos... tot el que m'arriba sobre estils de representació és terrible... de manera que hom hi hauria d'anar. Sempre que els he parlat d'anar-hi, els he preguntat què en pensaven de considerar-te a tu, perquè sense tu no em puc imaginar tenir cap èxit en la lluita contra el provincialisme, el buit sentimentalisme, etc. ni reeixir en la construcció d'un teatre polític grandios. La meua idea no és que obrim plegats un teatre... com a mínim hom hauria de treballar des de dos punts.» (*«Lieber pis, ich würde gern wissen, wie du über theatermachen in berlin denkst. natürlich klingt alles was man von dort hört niederdrückend, es sind nicht nur die häuser schwer beschädigt ... was man über aufführungsstile hört ist zum kotzen ... man müßte also dort sein. nun habe ich immer, wenn ich von einem besuch gesprochen habe, die frage eines besuchs von dir gestellt, da ich mir einen erfolgreichen kampf gegen provinzialismus, leeren emotionalismus usw und für grosses politisch reifes theater ohne dich schwer vorstellen kann. meine idee ist nicht, daß wir gemeinsam ein theater aufmachen sollen ... man müßte zumindest von zwei punkten aus arbeiten.»*). La idea de Piscator, però, era treballar en un únic teatre juntament amb Brecht, el qual respongué poc després: «Estimat pis, no cal que et digui que de tots els que els últims vint anys han fet teatre tu ets aquell de qui més a prop em sento. No és però cap contradicció que la meua idea sigui que necessitem d'o s teatres... per a una part de la meua feina teatral, necessari desenvolupar una tècnica de representació específica que és diferent de la teua... Precisament tu no

59. Transcripció mecanografiada de l'original a l'EPC; altres testimonis confirmen també que Piscator mai no rebé cap proposta oficial per part de la RDA (vegeu H. GOERTZ, *op. cit.*, p. 107).

60. La correspondència esmentada entre Piscator i Brecht està documentada a l'EPC i publicada parcialment per H. Goertz en la seva biografia. Pel que fa a aquest tema i a la correspondència que mantingué amb Friedrich Wolf, vegeu H. GOERTZ, *op. cit.*, ps. 105-108 i ps. 94-96, respectivament.

creuràs mai que hom ha de separar mecànicament l'autor de l'obra d'aquell que la posa en escena.» (*«Lieber pis, lass mich dir, der Ordnung halber, mitteilen, daß von den Leuten, die in den letzten 20 Jahren Theater gemacht haben, mir niemand so nahegestanden hat wie du. Es steht nicht im Widerspruch dazu, wenn ich denke, daß wir z w e i Theater brauchen ... für einen Teil meiner Arbeiten für das Theater muss ich auch einen ganz bestimmten Darstellungsstil entwickeln, der sich von deinem unterscheidet ... Gerade du kannst nicht an eine mechanische Einteilung in Stückeschreiber und Inszenator glauben.»*). La resposta de Piscator, el 29 de març del 1947, diu: «Jo també penso que fins ara no hi ha hagut cap altre autor que no siguis tu que tinguéssis una manera de fer teatre tan propera a la meua idea. I precisament pel fet que no crec en la distinció "autor-posador-en-escena", sempre he lamentat la coincidència que mai no aconseguíssim treballar realment i totalment junts.» (*«Auch ich glaube, daß ich keinen Autor gefunden habe bisher, der naeher an die Art theater herangekommen ist, wie ich sie mir vorstelle als Du. Und gerade weil ich nicht an den Unterschied «Autor-Inszenator» glaube, habe ich immer den Zufall bedauert, der es verhinderte, daß wir einmal wirklich und absolut zusammenarbeiten ... Darum habe ich Dir ueber ein Theater geschrieben und nicht zwei ...»*). Wolf, el qual ja havia arrelat a Berlín Est com a home de teatre, li escrigué el març del 1947 convidant-lo en nom de la Volksbühne «a dirigir aquí com a mínim una obra com a director convidat» (*«Hier zumindest eine Gastregie zu führen»*) i el 9 de juliol del 1948: «Has de saber que no he sentit res en absolut d'un posicionament del partit en contra teu. He esmentat més d'una vegada la teua candidatura a la nostra Volksbühne i m'han dit: bé, si Pisc. hi està realment interessat...» (*«Du sollst sogleich wissen, daß mir von einer parteilichen Einstellung gegen Dich nicht das geringste bekannt ist. Ich habe öfter Deine Kandidatur für unsere Volksbühne [...] genannt; und man sagte mir: ja, wenn Pisc. wirklich will?»*). I

el 2 de febrer del 1949 segueix en la mateixa línia: «Brecht, amb el qual he conversat llargament sobre tu, m'ha aclarit algunes coses [...] I ara no sé si et decidiries a tornar definitivament a la teua antiga pàtria i per tant a treballar amb nosaltres... Si sabessis com t'he enyorat aquests dos anys!... Però la qüestió per a nosaltres (per a una invitació de consideració), ha estat sempre si ara podríem assumir la responsabilitat en aquests moments de transició d'arrencar-te dels teus dos teatres per portar-te a aquest Berlín ple de runes on estaries mancat de tantes coses, per bé que en contrapartida trobaries una infinitud de treball nou i autèntic. Sobre aquest particular m'agradaria que em diguessis francament què en penses.» (*«Brecht, mit dem ich lange über Dich sprach, erklärte mir manches [...] Und nun weiß ich nicht, ob Du entschlossen wärest, g a n z u n d g a r in Deine alte Heimat zurückzukehren und so mit uns zu arbeiten? Wie oft habe ich Dich in den beiden Jahren schmerzlich vermißt! ... Aber der springende Punkt war stets für uns (für eine große Einladung), ob wir es jetzt auf uns nehmen könnten, in dem Übergangsstadium Dich aus Deinen beiden Theatern herauszureißen in dies Trümmerberlin, wo Du manches entbehren mußt, aber dafür unendlich viel wahre neue Arbeit findest. Darüber hörte ich so oder so gerne von Dir ein offenes Wort»*). Malgrat aquesta manifestació de bones intencions de cara al futur, la següent carta de Brecht, del 9 de febrer del 1949, només li proposa: «Et vols fer càrrec de la direcció d'una obra? [...] Hauries de venir per ací per veure com estan les coses; la Volksbühne, la qual compta amb la teua direcció, no estarà llesta fins a la temporada 1950/1951... I la millor manera de veure com estan aquí les coses és treballant-hi directament [...] Et rebrien amb determinació. Et necessiten amb urgència.» (*«Würdest Du ein Stück übernehmen? [...] Du mußt Dich ja doch hier umschauen, die Volksbühne, die mit Deiner Leitung rechnet, wird erst für die Spielzeit 1950/51 stehen ... Und Du kannst Dich am besten umsehen, indem Du sofort arbeitest [...] Und Du würdest wirklich mit Aplomp empfangen werden. Man braucht*

Dich ganz dringend). I des de Zuric li torna a escriure: «A més, hi ha un munt de projectes i és ben segur que una cosa o altra t'ha d'interessar [...]» («*Im Übrigen gibt es einen Haufen Projekte, von denen dies oder das dich interessieren dürfte [...]*») i li aconsella que comenci, de camí cap a Berlín Est, per una posada en escena a Zuric, la qual ell li facilitaria: són aquestes les paraules i el to adequats per encoratjar un home a deixar —potser només per un temps limitat— la relativa estabilitat assolida amb la seva *Dramatic Workshop* als EUA els anys de la caça de bruixes maccarthiana? La resposta de Piscator des de Nova York a aquestes vagues proposicions és més que comprensible: «Aquesta equació té moltes incògnites; pel que fa a la situació ací, ningú sap millor que tu a què em refereixo. Faré les gestions que calguin per sortir de dubtes tan aviat com pugui. Per això crec que la millor proposta és aquesta que em fas tu de convidar-me a Zuric. Llavors es veurà com reaccionen aquí.» («*Es sind viele Unbekannte in dieser Rechnung, niemand weiss besser als du, wovon ich spreche, soweit die Situation hier in Frage kommt. Ich will alle Schritte unternehmen, um so bald wie möglich Klarheit zu haben. Darum scheint mir dein Vorschlag der beste, mich nach Zürich einzuladen. Dann wird man die Reaktion hier sehen*»). Piscator mai no rebé cap invitació oficial de la RDA.

Així doncs, tampoc ara, després de la guerra, podem interpretar la distància de la RDA com un trencament volgut per Piscator amb el comunisme; ben al contrari, va ser la RDA qui el va mantenir a distància. Els comunistes soviètics el varen *desterrar* per trotskista. Aquella fou la primera estocada. Però encara un altre aspecte de la vida de Piscator va valer-li el rebuig dels comunistes —i sembla que va ser un factor important—: el 1937 es va casar amb una exballarina del teatre de Max Reinhardt, l'austriaca Maria Ley, una dona burgesa de la qual hom afirmava que posseïa una fortuna.⁶¹ Friedrich Wolf, el qual havia visitat Piscator després del seu

casament al seu domicili de París, ha donat un dels testimonis més coneguts d'aquesta malfiança:⁶² «Piscator? Però si ara és un gran senyor; s'ha casat amb una ballarina riquíssima, una vienesa. Vaig ser un cop a casa seva; viu en un palau amb dependències, amb conserge, lacais i donzelles. És ben curiós que el nostre Erwin se senti a gust envoltat d'aquest luxe. No em va agradar veure'l, era impossible sostenir una autèntica conversa. De fet, ens vàrem trobar molt esporàdicament.» («*Piscator? - der ist heute ein grosser Herr, hat eine steinreiche Tänzerin, eine Wienerin, zur Frau. Ich war einmal bei ihm zu Hause;*

61. La correspondència entre Erwin i Maria Piscator, durant els anys de Nova York (a partir del 1939) parla sovint de problemes econòmics, fins i tot de la necessitat de florar una part de la casa on viuen. Una carta de Maria a Erwin Piscator, del 14 d'abril del 1954 (original mecanografiat a l'EPC), dóna testimoni que Maria Ley no pogué disposar de la seva fortuna fins després de molts anys, quan ja no vivia amb Piscator perquè aquest havia tornat a la RFA: «*I had so badly wanted to save all what there is in Germany and what has remained of the third richest family in Europe should go to you immediately and without delay, because you would take care of it much better than I ever could [...]* I never will forget, Erwin, that whatever money you ever made in this foreign and strange America, you brought it home to me. You let me play with it, toy with it as I wanted [...] I had spent mine and yours. So you can imagine how glorious I felt when the possible recuperation of my heritage came up - knowing that it could solve so many problems.»

Piscator escriu al seu diari, amb data de juliol del 1955 (transcripció mecanografiada de l'original a l'EPC): «Mai no vaig saber quin era el seu patrimoni. Ara tampoc no ho sé. De sobte, en plena misèria disposa de 40.000 marcs per a comprar una casa. D'on els ha tret? N'Ormond no m'ho explica. Mai no he vist el seu compte bancari.» («*Wusste nie Bescheid über ihr Vermögen. Auch jetzt nicht - plötzlich, in all der Armut hat sie 40.000 Mark frei für den Kauf eines Hauses. Woher? - Ormond unterrichtet mich nicht. Ich habe nie ihr Bankkonto gesehen.*») Probablement el llarg i hermètic silenci de Piscator va fomentar la idea entre els seus antics companys d'ideologia que havia abandonat els seus ideals. Ells ignoraven la prohibició gairebé oficial de retornar a l'URSS. Jean-Michel Palmier fa referència a una carta de Friedrich Wolf a Piscator, acabada la guerra, en la qual aquell manifestaria sorpresa en assabentant-se que el director teatral desitjava tornar a treballar a la RDA «*car on le croyait définitivement perdu pour "la cause prolétarienne"*» (vegeu J.-M. Palmier a M. PISCATOR, J.-M. PALMIER, *op. cit.*, p. 102).

62. Vegeu H. GOERTZ, *op. cit.*, p. 94; el mateix Goertz (p. 96) recull també un altre testimoni, el de Julius Marx, molt similar al de Wolf en la descripció

er bewohnt ein Palais mit Zubehör - Portier, Lakaien, Kammerjungfern. Merkwürdig, daß unser Erwin sich in diesem Luxus wohl fühlt. Er gefiel mir nicht. Ein richtiges Gespräch kam nicht in Gang. Überhaupt trafen wir uns selten»).

Probablement Piscator, quan va venir a Catalunya i va seguir exercint de president de la MORT, malgrat la carta esmentada de Wilhelm Pieck —que també li recomanava que deixés la presidència d'aquesta organització i es dediqués exclusivament al teatre— va continuar lluitant per la causa en què ell creia, convençut de la necessitat de separar els errors d'un partit de la validesa de la idea.⁶³ Segurament, llavors Piscator ignorava que a l'URSS el titllessin de trotskista, però el cert és que durant la seva estada a Barcelona el varen acollir intel·lectuals i representants culturals de tots els bàndols⁶⁴ i que, si va venir a Catalunya per mediació d'un pòumista, Julián Gorkin, també es cert que la tasca que ell venia a desenvolupar com a president de la MORT, enviat per la Komintern, en un viatge que ell creia breu, estava emmarcada en la nova orientació política de la Internacional Comunista de consolidar un front popular que aglutinés

totes les forces possibles contra el feixisme i el nacionalsocialisme. Aquesta idea forçosament l'havia de fer semblar més proper a les tesis del PSUC, que seguia les directrius de Moscou.

És força probable que les raons de la interrupció dels seus projectes a Catalunya siguin de caire més concret o que tinguin a veure amb la difícil situació personal i professional amb què Piscator es trobà a París a partir del moment en què es va assabentar que no podia tornar a l'URSS. L'u de juny del 1956, escriu al seu diari, recordant els anys de París:⁶⁵ «França —malgrat el meu renom— 2 anys de no res! (és ben estrany, allà ningú no s'adonava de la meua presència, malgrat això el meu renom es féu aparentment més gran encara, i ara (l'u de juny del 56) s'extingeix la seva glòria.» («Frankreich - trotz Namen - 2 Jahre Null! (komisch, niemand bemerkte dort meine Anwesenheit - trotzdem wuchs der Name anscheinend weiter, bis er jetzt, (1. Juni 56) in seiner "gloire" erlischt.»)

El desembre del 1938, ell i la seva muller, Maria Piscator, sortiren de París amb destinació a Nova York on l'esperava un encàrrec poc segur de posada en escena de *Guerra i Pau* i on Piscator romangué fins al 1951.⁶⁶

ANNA ROSSELL

de Piscator; Claus Leininger i Walter Vits-Mühlen al·ludeixen a l'aspecte elegant i distingit del director teatral, contràriament al que esperaven d'un home de la seva ideologia (vegeu U. VON AMLUNG (ed.), *op. cit.*, ps. 105 i 109, respectivament); també va córrer el rumor segons el qual Piscator s'hauria casat amb Maria Ley per interès, cosa que és del tot insostenible si tenim en compte la calidesa que es desprèn de tota la correspondència que he pogut consultar entre ambdós i de les paraules amb què es refereix a ella en les cartes que adreçà a la seva mare (que són a l'EPC); vegeu també sobre aquest punt Jean-Michel Palmier a M. PISCATOR, J.-M. PALMIER, *op. cit.*, ps. 102-103.

63. Quan Piscator va venir a Barcelona, els soviètics ja havien dissolt la MORT amb el pretext que aquest organisme, que hauria d'haver tramitat la invitació a l'URSS dels artistes estrangers per al *Projecte Engels*, pogués infiltrar espies. És probable però que Piscator no ho sabés.

64. En relació amb les diferents activitats en què va participar aquests dies, trobem: J. Carner-Ribalta, comissari d'Espectacles Públics de la Generalitat de Catalunya; Joan Alavedra, director de la Institució del Teatre de la Generalitat de Catalunya; F. Oliver Brachfeld, que li feu de secretari; el president del

Comitè Econòmic del Teatre de la CNT; Carles Viafà, representant del Sindicat d'Espectacles Públics de la UGT; Simó Armengol, Josep Serra, Jaume Barba, Baptista Joan, editors de la revista «TIR» (UGT) amb F. Oliver Brachfeld; Amichatis (Josep Amich i Bert, CNT), president de l'Associació Internacional de l'Espectacle, el qual presentà Piscator al públic en una de les seves conferències i el nom del qual apareix a la revista «TIR», juntament amb el de Caralt (CNT), com a escenificador de l'obra *Espartacus*, de Marcel Ollivier; S. Sierra (CNT), el qual col·laborà en un cicle de conferències organitzat per la revista, i Muster i Joan Vallespinós, els quals participaren en un encontre amb Piscator organitzada per l'Ateneu Enciclopèdic Popular.

Cal subratllar que Piscator es relacionà tant amb representants de la UGT com de la CNT i que la revista «TIR», editada per la UGT, enregistra sovint, en les activitats que organitza, noms propers a la CNT.

65. Transcripció de l'original a l'EPC.

66. Pel que fa a les raons de la seva marxa als EUA, vegeu G. PROBST, *Erwin Piscator in Amerika*, a U. AMLUNG (ed.), *op. cit.*, p. 69.